Bryggeriarbejderliv

Af Margaret Nielsen

Et af problemerne, når man beskæftiger sig med arbejdslivshistorie har i høj grad været manglen på kildemateriale. De traditionelle kilder, som f.eks. statistisk materiale og jubilæumsskrifter af forskellig art har kun i begrænset omfang kunne benyttes til at belyse selve arbejdslivet. Muligheden for adgang til de arbejder- og håndværkererindringer, som nationalmuseet indsamlede i 1950-erne, har dog nu givet os et spændende og righoldigt kildemateriale, som rejser spørgsmålet om hvordan og til hvad man kan bruge denne kildetype, når man beskæftiger sig med arbejdslivshistorie.

Det følgende er nogle tanker jeg har gjort mig herom i forbindelse med, at jeg har deltaget i udarbejdelsen af et skrift om bryggeriarbejdernes historie for Restaurations- og Bryggeriarbejderforbundets Bryggergruppe.

Det righoldige erindringsmateriale er fyldt med beskrivelser af arbejdsprocesser, og af hvordan erindringsskriverne oplevede arbejdet og de forskellige ændringer, som den teknologiske udvikling medførte. Og erindringsmaterialet giver også oplysninger om erindringsskrivernes forhold til deres egne fagforeninger, og i det hele taget om faglige og af til også om politiske holdninger.

Men måske er det allervigtigste, at erindringsmaterialet også giver os mulighed for at se arbejdslivet som en del af arbejdernes hele liv. Arbejdslivet er jo ikke en isoleret del af arbejdernes liv, eller en del, der kun afhænger af de økonomiske og politiske forhold i samfundet. Erindringsmaterialet giver os mulighed for at blive klogere på, hvordan f.eks. familiesituationen har betydning for, både hvordan man er stillet på arbejdsmarkedet, og på hvordan arbejdslivet opleves. En kvinde med hovedansvar for husarbejdet for en familie med mange børn, har f.eks. ikke de samme muligheder på arbejdsmarkedet, som en mand uden nogen større forpligtelser i forhold til husarbejdet. Og hun vil også opleve arbejdssituationen anderledes.

Ane Marie Laurine Sørensens erindringer

Ane Marie Laurine Sørensen, der var født i 1880, er en af dem, der nedskrev sine erindringer, og sendte dem til Nationalmuseet i 1954 i forbindelse med deres store indsamling af håndværker- og arbejdererindringer.

Baggrund

Af hendes meget velformulerede erindringer fremgår det, at hun var datter af en høker i landsbyen Voldby. Da faderen gik fallit flyttede de til Århus, hvor han blev havnearbejder. Efter sin konfirmation kom hun ud at tjene på landet. Her mødte hun sin tilkommende mand, og blev gift som 20-årig d. 1. april 1900, hvorefter hun sammen med sin mand flyttede til Århus.

Boligforhold

»Vi havde køkken i kælderen og et værelse i stueetagen. Det var en meget lille lejlighed, og af møbler havde vi kun et skab, en kommode, en seng, et bord og to stole.«

Huslejen var 10 kr om måneden.

Ret hurtigt fik de dog en større og bedre lejlighed – 2 værelser og køkken. Huslejen var her 11,65 kr om måneden.

Arbejdet på Otto Mønsteds margarinefabrik

Hendes mand var ofte arbejdsløs, så efter hendes første barns fødsel i august 1900 måtte hun ud og arbejde. Hun fik først arbejde på Otto Mønsteds margarinefabrik.

»Mit arbejde bestod først i at skrubbe træbøtter rene, senere kom jeg til at afveje margarine og fylde det i bøtter.«

Efter at hendes mand havde haft forskelligt løst arbejde, fik han i 1905 også arbejde på Otto Mønsted fabrik.

Da fabriksledelsen ikke ville beskæftige både mand og kone, fik hun så arbejde på Ceres, hvor hun var til 1946.

Arbejdet på Ceres

»Arbejdstiden var både hos Mønsted og på Ceres fra kl. 6 – 18, afbrudt af en frokostpause fra kl. 8 1/2 – 9 og middagspause fra kl. 12 – 13 1/2. Der var i øvrigt stor for-

Situation fra kvindernes arbejde med bl.a. gennemlysning af flasker i 4. kolonne på Tuborg 1912. (ABA. Original Danske kvinders fotoarkiv)

skel på arbejdstempoet på margarinefabrikken og bryggeriet; på margarinefabrikken blev vi ikke overanstrengte. Der var lige ved at være dobbelt så mange folk som vi behøvede til arbejdet; vi arbejdede på timeløn og fik 11,10 kr ugentligt. På bryggeriet arbejdede jeg på akkord ved ølaftapning. Vi var 18 kvinder i en aftapningskolonne, hvor vi udførte forskelligt arbejde, såsom skylning og rensning af flasker, gennemlysning af flasker, aftapning og etikettering; tempoet var hårdt, men fortjenesten også noget større end på timeløn, nemlig 18 kr. ugentligt.«

Arbejdet på bryggeriet var dog ikke surt slid og slæb hele tiden.

»Livsglæden hos arbejderne gav sig tit morsomme udslag. Engang der var et lille stop i arbejdet dansede vi kvinder med hinanden, og sang dertil. Forvalteren kom og så det, hvorefter han tørt bemærkede: »I danser s'gu som 17-års piger.«

Forholdet til bryggeriets ledelse

Hun fortæller, at forholdet mellem arbejderne og bryggeriets ledelse generelt var meget godt.

»Den gamle direktør, der hed Bie, var af den gamle patriarkalske type. Han fulgte hver enkelt arbejder livet igennem, kendte deres familie- og børneforhold, og havde altid et venligt ord tilovers, når han mødte den enkelte arbejder.«

Fagforeningen

Men helt godt var forholdet mellem ledelsen og arbejderne dog ikke. For den gamle patriark brød sig ikke om fagforeninger. Ane Marie Laurine Sørensen fortæller, at på margarinefabrikken havde de alle været organiseret i fagforening, men –

»– da jeg i 1906 begyndte at arbejde på bryggeriet, havde man i flere år forsøgt at danne en fagforening. Men direktionen ville overhovedet ikke høre tale om den slags ting. Der må have været en dårlig kollega imellem os, der sladrede til direktionen, for hver eneste gang vi havde afholdt et møde om fagforeningsspørgsmålet, blev nogle af de kolleger, der havde udtalt sig mest positivt om fagforeningsspørgsmålet afskedigede. Det havde jo til følge, at mange kolleger blev bange. De havde ikke råd til at blive arbejdsløse. Under de omstændigheder varede det et par år inden der kom skred i tingene. Men i 1908 kunne direktionen ikke opretholde modstanden længere, og vi blev organiseret til 100%.«

Udviklingen af arbejdsforholdene

Om udviklingen af arbejdsforholdene i de fyrre år, hvor hun arbejdede på bryggeriet konkluderer hun:

»Man kan just ikke sige, at de tekniske fremskridt er kommet arbejderne til gode, tværtimod. Trods en mangedoblet produktion er arbejdernes antal reduceret ganske betydeligt, og arbejdstempoet sat enormt op.«

Børnene

Hun fik 8 levedygtige børn, og en dødfødt.

»Efterhånden som min børneflok voksede i antal, flyttede vi til stadighed, så snart vi fik nys om en bedre og større lejlighed. Da jeg næsten til stadighed havde små børn, der fik bryst, flyttede vi ud i nærheden af bryggeriet, så jeg kunne nå at komme hjem både i frokost- og middagspausen og give den lille bryst.«

Hun fik en nabokone til at se efter de små. Når de blev større, kom de på asyl, hvor de kun kunne komme, indtil de skulle starte skolen. Herefter måtte de klare sig selv.

»Pigerne lavde så lidt husgerning hjemme, når de kom fra skole, medens drengene, når de blev ca. 10 år gamle, fik pladser som bydrenge forskellige steder.«

Hun konkluderer, at hun kun har haft glæde af sine børn.

»Tiltrods for at de for det meste har været overladt til sig selv, medens jeg har været på arbejde udenfor hjemmet, har de aldrig gjort mig sorg.«

Husarbejdet

Om husarbejdet fortæller hun:

»Når jeg kom hjem fra arbejde, var der nok for mig at tage fat på; der skulle gøres rent, laves mad, repareres tøj, og vaskes bleer til den mindste.

Den månedlige storvask måtte jeg som regel klare i aften- og nattetimerne. Jeg har flere gange arbejdet i vaskekælderen til den lyse morgen, og gået på arbejde umiddelbart derfra. Det var jo ikke altid, jeg havde mulighed for at vaske om søndagen; vi boede i en stor ejendom, hvor vi havde bestemte vaskedage.«

Fritid

Ja, fritid havde hun ikke meget af.

»men vi har trods alt haft en stor bekendtskabskreds, som vi af og til mødtes med, i det daglige til et spil kort og en kop kaffe, og ved festlige lejligheder, såsom vore børnes konfirmationer og bryllupper, til en god middag.«

Og så havde de i mange år en kolonihave, hvor de holdt høns, kaniner og duer, og dyrkede kartofler og grøntsager, og forskellige bær, frugter og blomster.

»Om sommeren gik jeg gerne lige fra bryggeriet og op i haven, hvor jeg lavede middagsmad på et primusapperat, og der spiste vi og opholdt os resten af aftenen til det blev sengetid; der var jo også plads for børnene at røre sig.«

Ane Marie Laurine Sørensen vurderer sit liv.

At hun har kunnet klare alt dette forklarer hun med, at hun altid har haft et godt helbred og en god mand. Med stolthed kan hun konkludere:

»Økonomisk har jeg haft det nogenlunde, trods min mands talrige arbejdsløshedsperioder, og da børnene først var fra håndene, kunne vi lægge lidt penge op, således at vi nu på vore gamle dage bor i vort eget lille hus, hvortil der hører en dejlig stor have.«

Hvad kan vi få at vide af Ane Marie Laurine Sørensens erindringer, hvad kan vi bruge dem til og hvordan?

Først og fremmest fortæller selve det, at hun overhovedet har nedskrevet sine erindringer, os noget.

Der er ikke mange arbejderkvinder der har skrevet deres erindringer ned. Det kan der være flere årsager til. Udover tid og overskud skal der

også en god portion selvtillid og tiltro til, at man kan formulere sig, og at det, man har at fortælle overhovedet er interessant for andre. Og tid, overskud og selvtillid er ikke det, som almindelige arbejdere, og specielt ikke arbejderkvinder, har haft mest af.

31 bryggeriarbejdere har nedskrevet deres erindringer, og indsendt dem til Nationalmuseet, og af disse er 5 skrevet af bryggeriarbejderkvinder.

Ane Marie Laurine Sørensen har altså i hvert fald på dette punkt skilt sig ud fra de fleste andre kvindelige bryggeriarbejdere. Trods det hårde og opslidende arbejde på Ceres, og ansvaret for familien og husarbejdet har hun haft overskud og selvtillid til at nedskrive og indsende sine erindringer. Dette falder meget godt i tråd med det indtryk af en kvinde med en fantastisk energi og et vældigt gå-på-mod, som man får ved at læse erindringen.

Men selv om hun som person altså ikke kan betragtes som en typisk bryggeriarbejderske, er der ikke noget, der taler imod at hendes beskrivelser af arbejdet og familelivet ikke var typisk for mange kvindelige bryggeriarbejdersker. Det der adskiller hendes liv fra mange andre bryggeriarbejderskers var at det, der lykkedes for Ane Marie Laurine Sørensen, nemlig at klare at få familien til fungere både økonomisk og praktisk, ikke lykkedes for alle. Mange magtede ikke det hårde slid og slæb, fik dårligt helbred eller måtte på anden vis give socialt op.

Det kan også fortælle os noget om en kvindelig bryggeriarbejders liv, at prøve at analysere hvad hun vælger at beskrive i sine erindringer. Ane Marie Laurine Sørensen beskriver både sine arbejdsforhold, herunder selve arbejdet, forholdet til arbejdskammeraterne og ledelsen, lønforhold og fagforeningsforhold, og sit familieliv, herunder boligforhold, familieforhold, husholdningsarbejdet, børnepasning, og fritid. Ligesom i de øvrige kvindelige bryggeriarbejderes erindringer fylder beskrivelsen af familielivet forholdsvis mere i forhold til beskrivelsen af selve arbejdslivet end det gør i de mandlige bryggeriarbejderes erindringer. En sådan konstatering gør det vel rimeligt at antage, at selv om arbejdslivet har krævet sin kvinde, så har familielivet fyldt mere i en kvindelig bryggeriarbejders tilværelse end i de mandlige bryggeriarbejderes.

◀Haveforeningen Kratz Minde, Emdrup ca. 1916. Billedet er med til at understrege hvor nødvendigt et tilflugtssted kolonihaven kunne være for arbejderfamilierne, med dens muligheder for frisk luft og grøntsagsdyrkning. (ABA)

Og hvad er det så hun fortæller os om familielivet ? Ja først og fremmest beskriver hun boligforholdene og besværlighederne med husarbejdet og børnepasningen, men også de sparsomme fritidsfornøjelser. Her er det nok så interessant at lægge mærke til, hvad hun *ikke* skriver så meget om – nemlig forholdet til manden. Hun nævner ham i forbindelse med, at hun skriver om, at hun blev gift. Hun nævner at han i en periode fik arbejde på Otto Mønsted, som en forklaring på, hvordan det kom sig, at hun kom til at arbejde på Ceres, og hun fortæller et par gange, at han tit havde lange arbejdsløshedsperioder. Og så nævner hun ham i forbindelse med, at hun vurderer sit liv, hvor hun med varme skriver, at hun synes, at hun har haft en god mand. Men hun nævner ham ikke som deltager i husarbejdet og børnepasningen. Det fremgår klart af hendes erindringer, at hun har anset det som helt naturligt, at disse ting var hendes ansvarsområde. Man får ikke noget at vide om, hvad hendes mand har brugt tiden til, i de perioder, hvor han gik arbejdsløs. Har han mon ligget på sofaen med avisen over hovedet, eller har han hygget sig i kolonihaven eller hvad ? Eftersom hun skriver, at hun synes at hun har haft en god mand, tyder det på, at han i hvert fald ikke har været nogen drukkenbolt. De kvinderlige erindringsskrivere, der havde en mand der drak og/eller slog, har ikke været blege for at skrive om dette. Hvis Ane Marie Laurine Sørensens mand havde drukket pengene op, havde det vel heller ikke været muligt for hende, at holde familien kørende så flot som hun gjorde.

Der er noget af det hun fortæller om, hvor man nok vil have mere tillid til andre kildetyper. Her tænker jeg f.eks. på oplysningerne om løn, om arbejdstiden og om husleje. Her vil der være naturligt at benytte sig af statistisk materiale af forskellig slags.

Andre af de ting, som hun fortæller om, er ting, som vi også kan få noget at vide om gennem andre kildetyper. F.eks. kan man i jubilæumskrifter fra bryggeriarbejdernes fagforening i Århus også læse om besværlighederne med at få oprettet en afdeling for de kvindelige bryggeriarbejdere. Og her får man også historien om, at der i en årrække havde været en mandlig formand for de kvindelige bryggeriarbejdere, fordi ledelsen på Ceres fremdeles søgte at forfølge de kvinder, der var mest fagforeningsaktive. Ane Marie Laurine Sørensens erindringer giver os herudover oplysninger om, hvordan denne kamp for at få oprettet en afdeling for de kvindelige bryggeriarbejdere blev oplevet af de kvindelige bryggeriarbejdere selv på gulvplan – »Der må have været en dårlig kollega imellem os, der sladrede til direktionen« og »mange kolleger blev bange. De havde ikke råd til at blive arbejdsløse«, som hun skriver.

Men der er også i det hun beretter om, oplysninger, som vi ikke har mulighed for at få fra andre kildetyper, eller i hvert kun kan få meget indirekte. Her tænker jeg både på oplysninger om hvordan det oplevedes at stå på fabriksgulvet, og på spørgsmål som boligindretning, hvordan man indrettede sig med husarbejde og børnepasning, og hvordan man brugte den sparsomme fritid, og også som noget meget vigtigt - arbejdernes egen selvforståelse. Alt sammen noget, der bidrager til at øge forståelsen af arbejdenes liv og deres bestræbelser på at forbedre forholdene.

Man får et indtryk af, at Ane Marie Laurine Sørensen nok forholdt sig aktivt i forhold til sin fagforening, men at det nok har været begrænset, hvor mange fagforeningsmøder hun har haft mulighed for at kunne deltage i. Det er ikke til at forestille sig hvordan hun skulle have mulighed for f. eks at lade sig vælge til bestyrelsen i fagforeningen. Eller engagere sig i politisk arbejde. Man får en klar forståelse af, at ansvaret for børnene og husarbejdet har været en alvorlig hæmsko for de kvindelige arbejderes faglige og politiske engagement.

Ølkusken Rasmus Nielsen

Palle Nielsens bog »En arbejderfamilie i Århus 1895-1930« (Århus 1982) er en slags biografi over ølkusken Rasmus Nielsens liv.

Bogen er et eksempel på hvordan man ved at kombinere forskelligartet materiale, såsom folketællinger, skattelister o.l., forhandlingsprotokoller og andet fra bryggeriarbejdernes fagforening i Århus, samt intervew med Rasmus Nielsens børn, private familiebilleder o.l., og ved at anvende både traditionelt historiske og etnologiske metoder kan stykke en historie om en arbejders liv sammen.

Baggrund

Rasmus Nielsen var født i 1868 som søn af en husmand. Han flyttede til Århus, og efter at han havde været soldat blev han ansat som ølkusk ved bryggeriet Ceres i 1896. Ølkuskene var de bedst lønnede af bryggeriarbejderne.

Året efter giftede han sig i en alder af 29 år med Mette Petrea Bendixen, som han havde kendt nogle år.

Boligforhold

De nygifte flyttede ind i en 2-værelses lejlighed i en nyopført ejendom i Hjortensgade (Sjællandsgadekvarteret). Kvarteret var et arbejderkvarter, hvor også en del andre bryggeriarbejdere boede. I de 10 år, de boede her, fødte Mette Nielsen 7 børn, der alle overlevede. Man kan nemt forestille sig, hvordan hjemmet konstant har været præget af blevask og barnegråd.

Den relativt godt lønnede ølkusk kunne i 1907 købe en ejendom længere henne ad Hjortensgade, nr. 24. Stuelejligheden var i forvejen lejet ud, men selv om Rasmus Nielsen og hans familie nok kunne have brug for pladsen strakte økonomien ikke til.

Så de rykkede ind på 1 sal, og 2 loftsværelser. De 2 loftsværelser blev brugt til de 5 ældste børn. De to mindste sov hos forældrerne i stuen mod gården på 14 kvadratmeter, som også blev brugt til spise- og opholdsstue. Stadsstuen mod gaden var lukket af til daglig, og blev kun taget i brug til højtiderne.

Der var indlagt vand i ejendommen, men wc fandtes ikke. Nede i gården, der var belagt med toppede brosten, lå en lille tremmebygning, der indeholdt vaskehus med gruekedel, brænderum, og gammeldags latrin. Om vinteren kunne et besøg i latrinhuset være en kold oplevelse, som man forsøgte at bøde på, ved at hænge en sæk for tremmerne, så sneen i det mindste ikke kunne fyge ind. Sønnen Georg husker hvordan natmændene kom og tømte tønden en gang om ugen:

> »Vi behøvede ikke stå op om natten, for at lukke op for dem, for de havde selv nøgle til gadedøren, men vi blev vækket ved besøget. Først hørte man vognen rasle ude på gaden, og lidt efter kunne man høre to mænd trave gennem gangen med træsko på. De skulle først ind og hente tønden, og så ud at hælde af, og derefter tilbage, for at sætte tønden på plads igen. Lugten mærkede vi ikke noget til; Det var værre i de ejendomme, hvor der ingen gang var, så natmændene måtte igennem folks soveværelser.«

Til ejendommen hørte også en have, der lå bag gårdspladsen. Det var en typisk prydhave fra tiden før 1. verdenskrig, med en havegang i midten, der sluttede med er rundt felt, omgivet af lave buksbom. I bedene var der prydbuske og blomster, og lidt frugttræer. Derudover havde familien også en kolonihave, hvor der dyrkedes kartofler og andre køkkenurter.

En almindelig dags forløb

En almindelig hverdag forløb sådan, at først stod de voksne op, om vinteren kl. 5. Rasmus Nielsen skulle møde kl. 6. Om sommeren stod de op allerede kl 4, for så var mødetiden kl. 5. Morgenvasken foregik ved køkkenvasken. På det store brændekomfur, hvor Mette Nielsen tilberedte morgenmaden kunne man samtidig varme en kedel vand, så f.eks. barbervandet havde en rimelig temperatur. Men man barberede sig nu ikke hver dag den gang. På vintermorgener blev køkkenet hurtigt lunt og varmt, og de voksne kunne over morgenmaden i ro og fred drøfte dagens program. Året rundt fik alle i familien øllebrød til morgenmad.

Når Rasmus Nielsen var taget af sted, gik Mette Nielsen i gang med at smøre madpakker, få de skolepligtige børn op, fodret af og af sted, og så tog hun fat på det daglige husarbejde, der omfattede rengøring, indkøb, madlavning, tøjsyning og reperationer.

◀Arbejderkvarter under opførelse i Lollandsgade i Århus 1897. (ABA. Original Købstadsmuseet Den gamle By i Århus)

Palle Nielsen beskriver det daglige arbejde for Rasmus Nielsen på baggrund af interviews med nogle af sønnerne, der alle succesivt har kørt med deres far på vognen.

> »Det første arbejde bestod i at fylde vognene op med de ølankre (fustager), som i dagens løb skulle afleveres til kunderne. Det drejede sig om ottinger (1/8 tønder), fjerdinger (1/4 tønder) og halvtønder. De sidste var så tunge, at der skulle to mand til at løfte dem. Hvis læsset var for stort til at være oven i vognene, hængte man ølankre i kæder mellem hjulene i siderne og bagi. Herudover skulle kuskene hjælpe med at læsse øl til banen. Endelig skulle hestene strigles hver morgen, inden kuskene kunne holde pause i deres frokoststue. ...
>
> Efter 1/2 times pause og kørsel med ekstralæs til byen eller banen på fladvogn med kasser med bajerskøl, kunne kuskene tage fat på det, der var deres egentlige arbejde: Kørslen med fustagevogne.«

Der skulle først og fremmest køres øl ud til de mange altappere i byen. Der var dog også en del private, der skulle have leveret en tønde hvidtøl. Efter formiddagsturen holdtes der middagspause kl. 12. Kuskene kørte tilbage til Ceres, spændte hestene fra, og overlod dem til staldkarlen, mens de selv gik hjem for at spise.

Rasmus Nielsen fik varm mad midt på dagen, og de børn, der var hjemme spiste med. Efter maden tog han sig altid en middagslur på chaiselongen i den fine stue, og om vinteren serverede Mette Nielsen altid en kop varm chokolade for ham inden han tog af sted igen.

Han mødte igen på arbejde kl. 13.30 for at køre til henimod kl. 18. Når han kom hjem, havde Mette Nielsen smurt rugbrødsmadder til hele den store familie.

Om aftenen skulle der så laves regnskab, der skulle afleveres på kontoret dagen efter. Derefter kunne der blive tid til avisen og måske en underholdningsroman.

Familien gik tidligt i seng.

Weekendfornøjelser

Kun om lørdagen kunne man tillade sig at være lidt længere oppe. Så kunne Rasmus Nielsen finde på at tage harmonikaen frem, og underholde kone og børn med lidt musik.

Om søndagen tog Rasmus Nielsen ud i kolonihaven allerede om formiddagen. Han tog hjem og spiste middagsmad, og om eftermiddagen tog hele familien med i kolonihaven.

Økonomien

Rasmus Nielsen tilhørte som ølkusk en relativt vellønnet arbejdergruppe. Hans kone havde ikke nødig at arbejde uden for hjemmet.

Men børnene, eller i hvert fald drengene måtte ud at tjene penge som 10-12-årige, enten ved forskellige bypladser, eller som et par af dem, hos en ølaftapper.

Sygdom

Også for en stabil og veletableret arbejderfamilie var der ikke langt til social nød og elendighed.

Midt under 1. verdenskrig, med dens dyrtid, varemangel og arbejdsløshed, fik Rasmus Nielsen dårlige lunger, der resulterede i langvarige sygdomsperioder. Han fik sygehjælp fra bryggeriet og sygekassen, som han heldigvis var medlem af. Da han havde opbrugt denne hjælp, fik han noget fra fagforeningen. Alligevel betød sådanne lange sygdomsperioder at hans årsindtægt faldt fra 2026 kr i 1915 til 1314 kr i 1916, en periode hvor samtidig priserne på livsfornødenhederne begynder deres himmelflugt. Det var ikke nemt at få pengene til at slå til i det børnerige hjem.

Helbreddet bedredes noget, og i 1917 blev han sat til noget lettere arbejde på bryggeriet, men til en lavere løn end han kunne have tjent som ølkusk. I løbet af 1918-19 brød hans lungesygdom atter ud, og i begyndelsen af 1920 blev han alvorligt syg af tuberkulose. Sygedagenes antal voksede, og i sommeren 1920 blev han fyret efter 24 1/2 års arbejde på Ceres.

»Jeg synes nu alligevel, det var lumpent gjort«

var hans eneste kommentar.

Hans helbredstilstand forværredes, og sidst i september blev han indlagt på hospitalet, hvor han døde et par dage før julen 1920, 53 år gammel.

Og hvad kan vi så få at vide af historien om Rasmus Nielsen?

Vi får af historien om Rasmus Nielsen noget at vide om, hvordan de bedst stillede af bryggeriarbejderne havde mulighed for at leve. Og det fortæller os jo samtidig noget om bryggeriarbejderenes forhold generelt, nemlig at almindelige bryggeriarbejdere jo i hvert fald ikke har levet

Udkørsel af hvidtøl på tønder fra det nu nedlagte bryggeri Hafnia i København i 1908. (ABA)

bedre. Bedre boligforhold end Rasmus Nielsens var der nok ikke mange bryggeriarbejdere der havde, kan vi tillade os at konkludere. Og at det var muligt for en vellønnet bryggeriarbejder at forsørge en familie med mange børn på et rimeligt niveau, uden at hans kone behøvede at have erhvervsarbejde. Men at det dog var nødvendigt at de store børn bidrog til familiens indtægter.

Den indsigt vi får i Rasmus Nielsens dagligdag bidrager også til forståelsen af arbejderklassens politiske holdninger. Han har hårdt arbejde, men i familiens skød kan han slappe af og dyrke sine fritidsinteresser. Han er aktiv i forhold til sin fagforening. Hele hans livsstil svarede til det socialdemokratiske ideal – sådanne leveforhold, var det som socialdemokratiet kæmpede for at sikre og gradvis forbedre (og også at man var bedre sikret i tilfælde af sygdom end det var tilfældet for Rasmus Nielsen). Man forstår, at Rasmus Nielsen i hvert fald ikke ville lave revolution.

Ved at sammenligne historien om Rasmus Nielsens liv med Ane Marie Laurine Sørensens erindringer, får vi også et klart og tydeligt billede af, hvor store forskelle der kunne være mellem forholdende for mandlige og kvindelige bryggeriarbejdere, både mht. arbejdets art, løn osv. og især mht. hjemlige forhold. Mens Ane Marie Laurine Sørensen må styrte hjem i sin middagspause for at amme den lille, kan Rasmus Nielsen

trygt lægge sig til at sove til middag på chaiselongen i stadsstuen. Mens Rasmus Nielsen hygger sig med avisen eller en roman, efter at regnskabet er gjort op, og i øvrigt går tidligt i seng, må Ane Marie Laurine Sørensen ofte reparere eller vaske tøj til langt ud på natten, ja af og til til den lyse morgenstund.

Selv om vi ikke kan finde hele forklaringen på at husarbejdet stort set udelukkende var kvindernes ansvar, også selv om kvinderne selv havde erhvervsarbejde og deres mænd var arbejdsløse, kan man måske komme lidt nærmere en forståelse for dette, ved at se på, i hvor høj grad det både af mændende og kvinderne selv bliver betragtet som en helt naturlig sag. Traditionerne har nok haft, og har vel stadig større indflydelse end vi normalt går rundt og forestiller os.

Konklusion

I en løbende diskussion i Arbejderhistorie har Svend Aage Andersen givet udtryk for den opfattelse, at hvis målet er

> »at nå frem til en mere differentieret forståelse af almindelige menneskers tilværelse, hvordan den så ud, og hvad drivkræfterne i den, folks livsstrategier og folks muligheder for at få indflydelse på udformningen af deres daglige liv«,

så er det ikke nok kun at forske i arbejderbevægelsens historie, men vi må indrage hverdagshistorien, og ikke bare som et illustrativt supplement, men med en selvstændig forklaringsværdi. Og hvis man vil udforske arbejdernes hverdagsliv, må man nødvendigvis benytte sig af erindrings- og interviewmateriale, og udvikle metoder hertil. Erindrings- og interviewmateriale

> »giver indsigter, som ikke opnås på nogen anden måde.«

Disse synspunkter kan jeg helt tilslutte mig. Hvis man f.eks. skal nå en større forståelse af, hvorfor de kvindelige arbejdere fik netop det arbejde og de arbejdsforhold, som de fik, hvorfor de kom senere igang med at organisere sig fagligt, og hvorfor deres faglige organisationer var længere tid om at slå igennem, og havde sværere ved at gøre deres synspunkter gældende, er det nødvendigt ikke kun at se på det traditionelle historiske kildemateriale. Dette kan fortælle os om, at der var færre kvinder på arbejdsmarkedet (i hvert fald det vi traditionelt opfatter som arbejdsmarkedet – dvs. det store antal kvinder der gjorde rent, syede, passede børn o.l. for andre, uden at det har afsat sig spor i de officielle kilder, regner vi jo

normalt ikke med, når vi snakker om arbejdsmarkedet) end mænd, og at de fik lavere løn end mændene. Hvis vi skal nå en større forståelse af dette spørgsmål, er det nødvendigt også at inddrage hverdagshistorien, og arbejdslivets historie, at udforske mænds og kvinders forskellige funktioner ift. familie og husholdning, at stille spørgsmål om hvorfor og hvilken betydning dette har både for arbejderklassen som sådan, og for arbejderbevægelsen og dens udvikling. Og det er til besvarelsen af sådanne spørgsmål, at f. eks. nationalmuseets indsamlede erindringer kan bidrage med væsentlige oplysninger.

Materiale

Arbejder-håndværkererindringer indsamlet af Nationalmuseet 1950-52: (Især Aarhus. top. nr. 2056. Ane Marie Laurine Sørensen)

Palle Nielsen: En arbejderfamilie i Århus omkring 1895-1930, Århus 1982.

Svend Aage Andersen: Havnearbejderkultur – et forsøg på historisk antropologi, i Arbejderhistorie nr. 33, 1989.

Knud Knudsen: Arbejderbevægelsens historie – som historien om arbejdets sociale bevægelse, i Fremad – ad nye veje, 1990.